

УДК 94(477)

Микола Москалюк

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглядається значення та вплив іноземного капіталу на промисловий розвиток України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. та низка інших питань досліджуваної проблеми.

Ключові слова: капіталізація, українські губернії, Російська імперія, промисловий розвиток, іноземний капітал.

На сучасному етапі розвитку історії принципового значення набувають дослідження соціально-економічних процесів, в основі яких лежать особливості становлення та розвитку промисловості, що зазнали принципових трансформацій внаслідок відміни кріпосного права у 1861 р. Серед складного комплексу питань, що стосуються досліджуваного періоду історії України, яка на той період входила до складу Російської імперії, важливе місце відводиться аспектам, які пов'язані із капіталізацією промислового розвитку. Промисловість завжди була одним із важливих об'єктів дослідження вчених. Дослідження капіталізації промисловості являє собою важливу наукову проблему.

Об'єктом дослідження статті є соціально-економічні процеси, пов'язані з іноземними інвестиціями в економіку українських губерній Російської імперії.

Предмет дослідження – капіталізація промисловості українських губерній другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Виходячи із цього, ми визначено одне із основних завдань – розкрити механізми надходження капіталів в українську економіку та показати їхній вплив на процес її становлення та розвитку.

Темпи розвитку промисловості завжди перебувають у залежності від розміру вкладених у неї капіталів. Тому ця проблема завжди була у полі зору як істориків, так і економістів. У різні періоди вивчення цієї проблематики вагомий доробок зробили українські і російські дослідники, зокрема, А. Боханов [1], К. Воблий [2], С. Городецький [4], І. Довжук [7], М. Іоельсон [8], Л. Мельник [11], О. Нестеренко [13], М. Цехановський [22–23].

Проте у переважній більшості їхні праці носили загальний характер і вивчали вплив іноземного капіталу лише на окремі галузі промисловості.

Метою цієї статті є дослідження капіталізації промислових підприємств українських губерній Російської імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема цукрової промисловості.

Проблема капіталізації української економіки є малодослідженою і залишається актуальною сьогодні в умовах ринкової економіки.

Згідно з офіційною дореволюційною статистикою відношення того чи іншого ринкового підприємства і товариства у Російській імперії на початку ХХ ст. до "іноземного" або "російського" відбувалося за умовними ознаками і працювало це товариство на базі "російського" чи "іноземного" статуту. Фактично участь іноземного капіталу в російських акціонерних промислових підприємствах була значно більшою. За неможливістю підрахувати остаточно дані окремі дослідники цього питання подають різні цифри [21, арк. 217].

Приплив капіталу у промисловість Російської імперії, у тому числі й українські губернії, у 90-х роках ХІХ ст. характеризується наступними даними. До 1889 р. в імперії існувало 504 акціонерних товариства з капіталом у 911,8 млн карбованців (крб.), в 1899 р. акціонерних товариств нараховувалося 1181 з капіталом у 1736,8 млн крб. [21, арк. 248–248 зв.]. Іншими словами, вкладання капіталу у промисловість за десятиріччя збільшилося на 825 млн крб., причому у 1896–1898 рр. щорічний вклад акціонерних капіталів досягав 230–250 млн крб., а у 1899 р. – 431,9 млн крб. Загальна сума усіх акціонерних капіталів, згідно з даними Міністерства фінансів, у 1899 р. становила 2,3 млрд крб.

Таким чином, за десятиліття 1890–1900 рр. залежність російської та української промисловості, а разом з тим усього народного господарства, суттєво збільшилася. Також різко змінився і характер цієї залежності. Уже у 1900 р. на першому місці стояли франко-бельгійські капітали, тоді як німецькі у розглядуване десятиліття змістилися із свого першого місця на третє.

Царизм обстоював інтереси поміщиків, але одночасно сприяв розвитку промисловості, зокрема політикою протекціонізму. Це призвело до того, що іноземним підприємцям вигідніше було

довозити в Україну не товари, а капітали. З кінця XIX ст. починається приплив іноземних капіталів, якому сприяла також грошова реформа 1895–1897 рр., внаслідок якої було досягнуто стабілізації валюти. Також цьому сприяло і те, що у 90-і роки XIX ст. фінансове господарство Російської імперії значно оздоровилося. Фінансова реформа С. Вітте дозволила встановити твердий грошовий обіг, що рятувало іноземців від ризику збитку на хиткій валюті. У ввозі іноземного капіталу були зацікавлені й вітчизняні підприємці, які отримували значний прибуток від участі у змішаних іноземно-російських акціонерних компаніях.

Вперше принципова позиція С. Вітте стосовно інвестицій іноземних капіталів висловлювалась ним на початку 1895 р. Приводом для цього стало внесення Міністерством внутрішніх справ у Державну Думу законопроект про порядок прийняття іноземців у російське підданство, що мав основною метою протидію колонізації західних окраїн імперії вихідцями з Австрії і Німеччини.

Дані за останні п'ять років вказували на те, що $\frac{2}{3}$ іноземців, які натуралізувалися, належало до числа осіб, які займалися промисловою діяльністю. Побояючись, що прийняття нового закону ще більш ускладнить підприємництво іноземців на території держави, С. Вітте виступив проти нього. У записці від 13 березня 1895 р. на ім'я державного секретаря, урядовець вказав на негативні наслідки кожного з обмежувальних законів для акціонерного засновництва в Російській імперії. С. Вітте не ставив питання про необхідність відміни цих законів або про непоширення їх на акціонерні компанії, але не виключав цього, й більше того, звертав увагу на можливість такого рішення [14, арк. 582–596].

В економіку України надходив переважно приватний капітал Франції, Бельгії та Англії. Упродовж 1895–1901 рр. сума іноземних капіталів, вкладених у промислові підприємства Російської імперії, у тому числі й українські губернії, зросла з 245 млн до 975 млн крб., тобто майже вчетверо. На початку XX ст. приплив іноземних капіталів зменшується, проте невдовзі знову збільшується. У 1914 р. сума іноземних капіталів в акціонерних та пайових товариствах Росії дорівнювала вже 2125,1 млн крб. [21, арк. 241].

Упродовж 1895–1902 рр. у Російській імперії відкрито 99 іноземних компаній з основним капіталом 253 млн крб.; у 1903–1905 рр. – 11 компаній з капіталом 9,5 млн крб. Після 1907 р. приплив капіталу в імперії посилюється. Упродовж 1906–1913 рр. у країні засновано 88 компаній з капіталом 168,6 млн крб. До Першої світової війни у російську, в тому числі й українську промисловість, вкладено 1343 млн крб. іноземних капіталів [2, с. 241–242].

Варто зауважити, що у цей період підприємства у формі командитних товариств представляли вищий рівень асоціацій. Згідно з законом, вони створювалися із одного або багатьох товариств, з утворенням одного чи багатьох вкладників, які довіряють першим суми своїх капіталів у більшій чи меншій кількості. Основна відмінність товариства полягала в тому, що вкладники довіряли свій капітал дійсним керівникам справи, не беручи участі безпосередньо у керівництві. Усі учасники подібних підприємств поділялися на дві категорії: на повноправних власників, які несли необмежену власну і матеріальну відповідальність у справах товариств і на вкладників, які брали участь у справі з точно визначеним капіталом. Між повними товариствами і вкладниками існували й інші відмінності, пов'язані з підприємницькою практикою. Наприкінці XIX – на початку XX ст. багато крупних торгових домів у формі командитних товариств об'єднували капітали і внески багатьох окремих власників [1, с. 58–59].

Монополістичні об'єднання в Російській імперії, у тому числі й Україні, особливо великі, були тісно зв'язані з іноземним капіталом. Напередодні Першої світової війни в руках іноземних підприємців зосереджувалось близько третини всього акціонерного капіталу імперії. Французький капітал становив 33 %, англійський – 23 %, бельгійський – 20 % і німецький – 14 % іноземних вкладень. Понад 25 % усіх іноземних капіталів, вкладених у промисловість країни, припадало на Україну [10, с. 387].

Вкладання іноземного капіталу в діючі у Російській імперії акціонерні товариства набуло значення лише наприкінці XIX ст. Капітал скеровувався як у товариства, засновані за кордоном, але мали підприємства в Російській імперії, так і в російські товариства. Із приблизно 2 млрд крб. таких капіталовкладень біля 1,5 млрд знайшло своє місце в промисловості, 0,3 млрд – в кредитних, страхових і торгових підприємствах, 0,2 млрд – у міській нерухомості і будівництві [21, арк. 301].

Загальна сума французьких капіталів в Україні, що працювали за французькими чи російськими статутами, становила 220 млн франків. Бельгійці вкладали в українські підприємства 155 млн крб., або понад $\frac{1}{2}$ усіх вкладених коштів в Російській імперії. Німці використовували свої кошти (29,7 млн крб., або $\frac{1}{15}$ всіх вкладів) для будівництва заводів і банків, англійці виділили 23 млн крб., або $\frac{1}{20}$ всіх вкладів в імперії. В останнє десятиріччя XIX ст. іноземні інвестиції у вигляді акціонерного капіталу в Російській імперії досягли 911 млн крб., у тому числі в харчовій промисловості – 11,4 млн крб. [7, с. 237].

Напередодні Першої світової війни в російську промисловість, в тому числі українську, вкладено 1500 млн крб. іноземного капіталу. У відношенні до діючого акціонерного капіталу відсоток іноземних капіталів становив 55–60 %.

Досить помітно відбувалося проникнення капіталів у цукрову промисловість, які за джерелом походження були різними. Зокрема, варто навести дані, що характеризують джерела надходження капіталів у цю галузь промисловості. У 50-х роках XIX ст. цукрова промисловість починає набувати ринкового характеру. У неї вкладають кошти не тільки крупні землевласницькі капітали титулованих земельних магнатів-кріпосників, але і капітали національних груп українського і єврейського походження, що безпосередньо ведуть початок з українських ярмарків, скуповування поміщицького і селянського хліба, шкір, полотна, оренди поміщицьких земель.

На цьому ґрунті почали виділятися групи крупних єврейських підприємців – Бродський, Гінзбург і українських – Яхненко, Симиренко, Терещенко, Харитоненко й інші. Так, Яхненко і Симиренко, в минулому кріпаки графа Самойлова, у 50-х роках XIX ст. "викупилися" від кріпацтва і почали свої торгівельні операції на ярмарках у містах Наддніпрянської України з 200 крб. капіталу. Вони орендували, а потім будували цукрові заводи, займалися банківськими операціями. У 60-х роках XIX ст. у їхньому товарообороті було 5–6 млн крб. [23, с. 67–68]. Також в цукрову промисловість, як зазначав К. Воблий, вкладалися дворянські капітали [3, с. 24].

Поміщики-цукрозаводчики для накопичення широко використовували торговий капітал, що його одержували від збуту сільськогосподарської і промислової продукції. На перших порах вони торгували виключно оптом. А з ліквідацією гільдійської монополії вплили і в роздрібну торгівлю. Торгівельний прибуток був потужним джерелом накопичення. Під час спільного будівництва заводів, землевласники виділяли матеріали і робочу силу, а купці – гроші на оплату праці. Аналогічна ситуація була вигідною поміщикам, які отримували безвідсоткову позику, а купці, надавши кошти, повертали їх з відсотками у встановлений за контрактом термін у вигляді промислового прибутку.

Залучення у промисловість засобів для "приросту" прискорювало накопичення капіталів. У цьому процесі приймали участь представники різних класів і прошарків суспільства, навіть іноземці. На початку 60-х років XIX ст. у конторі Городищенського заводу зберігали свої гроші ректор Київського університету М. Бунге, київський міський голова Завадський, священик Левицький, купці Ерфурси і Берштамм, поміщики Підгірський і Філіпов та інші [17, арк. 3; 4].

Прибуток цукрової промисловості приваблював й інших купців. Так, Генріх Кельн більше 10 років утримував на орендних умовах Бугаєвський цукровий завод. Накопивши там капітал, він побудував у Києві рафінадний завод, витративши на це 255711 крб. [20, арк. 1, 2]. Цікаво, що цей завод побудовано на тому місці, на якому планували раніше збудувати свій завод купці Яхненко і Симиренко.

З середини 60-х років XIX ст. цукрове виробництво стало притягувати до себе компанійські капітали. Акціонерні товариства, що утворилися, починаючи з 1866 р., зібравши значні капітали, швидко підняли цукрову промисловість. При цьому утворення акціонерних товариств набувало рис грюндерства, "промислової гарячки", особливо з кінця 60-х і упродовж 70-х років. До акціонерних товариств увійшло багато спритних ділків. До того ж акції цукрових товариств давали до 30 % дивідендів і курси їх нестримно росли. Внаслідок цього у жодній з галузей промисловості не утворилося стільки великих акціонерних товариств, як у цукровій.

Упродовж вказаного періоду майже щороку утворювалося декілька товариств. Утворені раніше товариства швидко збільшували свої капітали. Зокрема, у 1874 р. 8 товариств (з 4330 тис. крб. до 6585 тис. крб.); у 1875 р. 4 товариства (з 1100 тис. крб. до 2301 тис. крб.); у 1876 р. 3 товариства (з 1151 тис. крб. до 2201 тис. крб.) [11, с. 70].

Найбільшого розмаху процес утворення акціонерних і пайових товариств набув на Правобережжі, зокрема Київщині та Поділлі – основних районах цукрової промисловості України. У середньому капітал товариства становив 300–500 тис. крб., проте утворювалися й значно більші компанії: Товариство Київського цукрового заводу з капіталом у 2 млн крб., Олександрівське Товариство цукрових заводів з капіталом в 5 млн крб., Товариство Миколаївського цукрового заводу з капіталом у 1,5 млн крб., Товариство Черкаського рафінадного заводу – капітал 1,5 млн крб. Усього упродовж 60–70-х років XIX ст. інвестиції у цукрову промисловість становили 44 млн крб. [15, арк. 47 зв. – 48].

Акціонерні і пайові товариства орендували маєтки з лісом за невелику орендну плату, будували цукроварні, заводи бурякові плантації. Вони по-хижацьки винищували ліси, виснажували ґрунти, переслідуючи єдину мету – одержання високих прибутків. Акціонувалися також одноособові підприємства, коли поміщик-заводчик входив до складу засновників новостворюваного товариства. Таким чином, серед членів-засновників акціонерних товариств

поряд з поміщиками були купці, іноземні підприємці, представники торгівельних і банківських фірм тощо. На 1881–1882 рр. акціонерним товариствам належало 34,4 % усіх цукрових заводів.

У пореформений період у цукровій промисловості все міцніші позиції захоплює купецький капітал. Після заміни у винокурінні відкупної системи акцизною, капітали колишніх купців-відкупщиків вкладаються у цукрову промисловість спочатку фінансуванням підприємств, а з 70-х років – будівництвом цукрових заводів та орендою поміщицьких заводів. Так, у 1872 р. на Київщині купцям належало 10 великих цукроварень і 13 заводів були взяті ними в оренду; на Поділлі – відповідно 1 і 5. Усього на цей час на Правобережжі купцям належало $\frac{1}{4}$ цукроварень, що виробили цукру 1,2 млн пудів. Панівні позиції зайняв купецький капітал у Харківській губернії, де із загальної кількості (23 цукроварні у 1872 р.) 4 належали купцям і 14 були взяті ними в оренду [16, арк. 40].

Варто відмітити, що французькі, англійські, німецькі, швейцарські, австрійські підприємці були членами-засновниками багатьох акціонерних і пайових товариств. Іноземні підприємці ставали також одноосібними власниками та орендарями цукроварень. Так, австрійському підприємцю Сеттоферу належала цукроварня на Київщині, швейцарському підприємцю Лорітцу – на Харківщині, Бартельс орендував 3 цукроварні на Харківщині, французький підприємець Буйсе – завод на Полтавщині [22, с. 98].

Наприкінці 80-х років XIX ст. із загальної кількості – 157 цукроварень України – акціонерним товариствам належало 56 і 11 заводів вони орендували; в руках поміщиків було 55 цукрових заводів; купцям належало 19 цукроварень та 9 заводів були у них в оренді, решта цукроварень перебувала в руках іноземних підприємців та вихідців з інших соціальних верств [18, арк. 72 зв.].

Окремі райони цукрової промисловості мали свої специфічні особливості. Так, на Поділлі основна маса цукроварень перебувала у руках акціонерних товариств, на Харківщині та Київщині значне місце (поряд з акціонерними товариствами) займав купецький капітал, на Чернігівщині – більша частина цукроварень належала поміщикам. Пересічне забезпечення основними капіталами подільських цукроварень на 1912 р. становило 800 тис. крб. і коливалося в межах від 300 тис. (Буцнівська, Вишневічківська та Лознянська цукроварні) до 2500 тис. крб. (Гніванська). Крім Гніванської цукроварні забезпечення понад 1 млн крб. основного капіталу (від 1,2 до 1,5 млн) мало 7 цукроварень (Вендичанська, Вороновицька, Гайсинська, Могилянська, Степанівська, Тростянецька та Хриновецька) [4, с. 48].

У зв'язку з економічною кризою 70-х – початку 80-х років XIX ст., а також через заборону уряду відкривати нові банки, у Києві упродовж 1872–1883 рр. не було відкрито нових кредитних закладів. У 1883 р. засновано Київську філію Селянського поземельного банку. У 1885 р. виникло Міське кредитне товариство, трохи пізніше – філія Дворянського земельного банку, а в 1894 р. – філія Полтавського земельного банку. Нові заклади не мали безпосереднього відношення до комерційного банку і здійснювали, головним чином, іпотечні операції. Нарешті, у 1894 р. відкривається філія Російського банку для зовнішньої торгівлі, операції якої пов'язувались, в основному з виробництвом і продажем цукру. Пізніше вона займала перше місце серед кредитних закладів Києва. Взагалі цукрова промисловість рано потрапила під вплив банків. Це пояснюється тим, що вона давала підприємцям удвічі вищий прибуток порівняно з іншими галузями обробної промисловості.

Наприкінці XIX ст. у кожному товаристві, приховано чи відкрито, був банківський капітал. Сучасники неодноразово звертали увагу на те, що поміщики з великими труднощами знаходили орендарів для своїх підприємств. Проте тільки вони зверталися у банк із пропонуванням оренди, зразу ж проблема вирішувалася, позаяк банкам заборонялася підприємницька діяльність, то вони були посередниками у процесі створення товариств. Засновниками частіше були близькі до банку особи, а інколи і самі директори. Банк-ініціатор для товариства, що створювалося, починав фінансування. Нерідко банки привласнювали значну частину паїв і акцій.

З початком роботи підприємств, банкіри ставали комісіонерами з продажу цукру, отримуючи при цьому комісіонерські прибутки. Розповсюдження подібних операцій пояснюється тим, що розміри підприємницьких, засновницьких і комісіонерських прибутків перевищували ті, що утримувалися від операцій з обліку векселів і представлення позик під заставу цінних паперів і товарів [12, с. 2].

У цілому до кінця XIX ст. банківський капітал у більшості промислових товариств відіграв вирішальну роль. Взаємовідносини банків з промисловими підприємствами створювали передумови формування фінансового капіталу. Визначальну роль у їх накопиченні відіграв іноземний капітал. Кореспондент газети "Неділя" у середині 70-х років XIX ст. писав, що іноземці "з великою ніжністю" поглядали на Російську імперію, не бажаючи втратити "можливість заснувати у ній нові промислові підприємства". Сам факт припливу іноземного капіталу в імперію і Україну свідчить про те, що він знаходив собі місце для подальшого розвитку [12, с. 3].

Розглядаючи цей капітал, слід мати на увазі не тільки сам капітал, а і його власників. Більшість людей володіли незначними засобами або зовсім були без них. На перших порах, завдячуючи

власним зв'язкам, вони були посередниками у закупівлі і постачанні на заводи обладнання, керували ремонтними роботами або влаштовувалися на службу в якості управляючих, директорів, технічних спеціалістів, накопичуючи капітали [19, арк. 16, 19, 21, 35].

Чималу роль у кредитних операціях відігравали банківські контори, що з'явилися у Києві у 90-х роках XIX ст. Першу таку контору заснував у 1892 р. Гальперін, але вже в 1896 р. через банкрутство вона припинила своє існування. Банківські контори мали також Лесін та ін. [9, с. 408–409]. Варто відмітити, що Київська контора державного банку у 1896 р. видала підприємцям для розвитку промисловості 5053589 крб. [5, арк. 4], у 1897 р. – 2223436 крб. [6, арк. 32] і в 1898 р. – 1236836 крб. [6, арк. 56].

Одночасно зі зростанням концентрації виробництва, створенням монополій, у Російській імперії та Україні відбувалося зрощення банківського капіталу з промисловим, утворення фінансового капіталу. Банки ставали не тільки кредиторами промислових підприємств, але й співучасниками, розпорядниками виробництва. В економічному і політичному житті країни фінансовий капітал займав панівне становище. Банки, зосередивши значні капітали, перетворилися зі "скромних" посередників у всесильних монополістів, що розпоряджались майже усім капіталом великих підприємств і дрібних власників, а також більшою частиною засобів виробництва і джерел сировини.

Залежність підприємств різних галузей промисловості від банківського капіталу почала зростати в Україні ще з кінця 90-х років XIX ст. [13, с. 100]. Володіючи більшістю акцій акціонерних товариств, банк був їхнім цілковитим власником. Інші великі банки також пов'язувались з підприємствами та акціонерними товариствами. Ось чому в роки промислової кризи (1900–1903 рр.) банки часто зазнавали значних збитків. Однак частка акцій і облігацій, що належали банкам у межах імперії в 90-х роках XIX ст. була незначною. Остаточне зрощення російської промисловості з банками (російськими та іноземними) відбулося тільки на початку XX ст.

Слід відмітити, що на 1 січня 1914 р. сума акціонерних капіталів російських комерційних банків становила 585 млн крб. На банки, у яких домінує значення мав іноземний капітал, припадало 434 млн крб. (19 банків), тобто 74 % банківського капіталу Російської імперії. Із цих 19 банків 11 з капіталом у 231 млн крб. контролювалися виключно французькими банками, 6 – з капіталом в 158 млн крб. – німецькими, і 2 банки – з капіталом в 45 млн крб. – англійськими банками [8, с. 134].

Процес проникнення банків в українську промисловість одержав швидкий розвиток після кризи 1900 р. і пізнішої депресії. Російська та українська промисловість, вимагаючи нових капіталовкладень, технічно відставала, змушена була звертатися до банків, що, фінансуючи промисловість, залишали за собою контрольний пакет акцій того чи іншого промислового підприємства. Промислове піднесення не тільки не послабило зв'язки між банками і промисловістю, але ще більше зміцнило їх. Концентрація банківського капіталу і зрощення його з промисловим призводили до панування "фінансової олігархії". Частина іноземного капіталу інвестувалася у промисловість і транспорт, мала прогресивне значення для розвитку народного господарства. Проте з позитивними чинниками, країна втрачала від того, що незначна частина прибутку у вигляді дивідендів "викачувалася" за кордон, однак поступово відбувалася асиміляція іноземного капіталу, в результаті якої він одержував "національний характер".

Процес націоналізації іноземних капіталів відбувався досить швидко в період промислового піднесення перед війною (1909–1913 рр.). Це явище досить яскраво відображалось на співвідношенні між відкритими російськими й іноземними акціонерними товариствами. Так, упродовж 1901–1911 рр. із 888 відкритих акціонерних товариств з капіталом 1012572 крб. на долю іноземних припадало 127 товариств з капіталом в 211870000 крб., відповідно, 21 % від загальної суми капіталів знову відкритих товариств [8, с. 136–137].

Накопичення російського капіталу проявилось у тих галузях промисловості, що працювали на широкий ринок і не пов'язаних з державними замовленнями. Слід також взяти до уваги, що офіційна статистика не відображає повністю процес проникнення іноземного капіталу в усі галузі промисловості, позаяк одночасно із заснуванням іноземних товариств, акції російських акціонерних товариств переходили в руки іноземних промисловців. Судячи з окремих матеріалів, і тут, в останні роки перед Першою світовою війною, спостерігалися досить часті випадки зворотнього переходу акцій до російських промисловців.

Асиміляції іноземних капіталів перешкоджала і частково та обставина, що основна частина іноземного капіталу припадала на іноземні товариства. Ці товариства, керуючись із-за кордону, не мали глибоких коренів у Російській імперії і уся їхня діяльність зводилася до максимального отримання прибутку.

Починаючи з початку Першої світової війни, процес вкорінення іноземного капіталу в промисловість знову посилюється. Війна поставила великі запити до промисловості, останній потрібні були капітали для розширення підприємств, нових виробництв. Один за одним переходили

промислові підприємства у власність іноземного капіталу. Зрошення між банками і промисловістю стало ще більш тіснішим.

Отже, іноземний капітал сприяв прискореному розвитку промисловості. У той же час імпорту капіталу мав і негативний наслідок, зокрема значна частина промислового прибутку вивозилася із країни.

Список використаних джерел

1. Боханов А. Н. Деловая элита России 1914 г. / А. Н. Боханов. – М.: РАН Институт российской истории, 1994. – 273 с.
2. Воблий К. Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості: в 3 т. / К. Г. Воблий. – К.: Всеукраїнська Академія наук, 1931. – Т. 3. – 270 с.
3. Воблий К. Г. Опыт истории свекло-сахарной промышленности СССР. (До освобождения крестьян 1861 г.) / К. Г. Воблий. – М.: Издание правления сахаротреста, 1928. – Т. 1. – 412 с.
4. Городецкий С. Сільське господарство Поділля перед світовою війною / С. Городецкий. – Вінниця, 1929. – 210 с.
5. Державний архів Київської області. – Ф. 1643. – Оп. 1. – Спр. 61. – 80 арк.
6. Державний архів Полтавської області. – Ф. 716. – Оп. 1. – Спр. 5. – 43 арк.
7. Довжук І. В. Промисловий розвиток Донбасу в системі економіки Наддніпрянської України (кінець XIX – початок XX ст.) / І. В. Довжук. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2003. – 312 с.
8. Иоэльсон М. Иностранные капиталы в промышленности / М. Иоэльсон // Финансовые проблемы промышленности. – 1925. – С. 130–144.
9. Історія Кисва: в 2 т. / [за ред. В. О. Голобуцького, О. К. Касименка]. – К.: АН УРСР, 1959. – Т. 1. – 802 с.
10. Історія народного господарства Української РСР: у 3 т. 4 кн. / [за ред. І. І. Лукінова, Т. І. Дерев'янкина, М. С. Герасимчука, В. О. Голобуцького, П. О. Хромова, В. П. Чугайова]. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 1. – 464 с.
11. Мельник Л. Г. Технічний переворот на Україні у XIX ст. / Л. Г. Мельник. – К.: Вид-во Київського університету, 1972. – 240 с.
12. Неделя. – 1876. – 30 мая.
13. Нестеренко О. О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX і на початку XX ст. / О. О. Нестеренко. – К.: Держполітвидав УРСР, 1952. – 180 с.
14. Російський державний історичний архів у м. Санкт-Петербурзі. – Ф. 1162. – Оп. 16. – Спр. 3. – 655 арк.
15. Центральний державний історичний архів України у м. Київ (далі – ЦДІАУ у м. Київ). – Ф. 442. – Оп. 44. – Спр. 624. – 59 арк.
16. ЦДІАУ у м. Київ. – Ф. 442. – Оп. 52. – Спр. 437. – 62 арк.
17. Там само. – Оп. 175. – Спр. 78. – 128 арк.
18. Там само. – Оп. 534. – Спр. 422. – 86 арк.
19. Там само. – Ф. 486. – Оп. 1. – Спр. 13109. – 143 арк.
20. Там само. – Оп. 3. – Спр. 317. – 230 арк.
21. Там само. – Ф. 575. – Оп. 1. – Спр. 183. – 276 арк.
22. Цехановский М. Ю. О современном положении русской сахарной промышленности / М. Ю. Цехановский. – К., 1909. – 323 с.
23. Цехановский М. Ю. Русская свеклосахарная промышленность в ее прошлом и настоящем / М. Ю. Цехановский. – СПб., 1911. – 281 с.

Николай Москалюк

КАПИТАЛИЗАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНСКИХ ГУБЕРНИЙ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX В.

В статье рассматривается значение и влияние иностранного капитала на промышленное развитие Украины во второй половине XIX – начале XX в. и ряд других вопросов данной проблемы.

Ключевые слова: капитализация, украинские губернии, Российская империя, промышленное развитие, иностранный капитал.

Mykola Moskaliuk

CAPITALIZATION OF THE UKRAINIAN PROVINCES ENTERPRISES OF THE RUSSIAN EMPIRE AT THE END OF XIX – AT THE BEGINNING OF XX CENTURIES

The article shows the influence of foreign capital on the development of Ukraine's industry in the XIX – the XX th centuries and many other questions concerning this problem.

Key words: capitalization, Ukrainian province, Russian Empire, industrial development, foreign capital.